

Praktijkvoorbeeld

Het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve als hulpmiddel in de verschillende fases van doorontwikkeling van het werkplekleren

Corry Kocken, AOS Noord- en Zuidoost Brabant, Colette van den Heuvel, Samen Opleiden | AOSL

Het samen opleiden krijgt een stevige impuls en de partnerschappen worden gestimuleerd om de samenwerking verder te versterken. Met de groeiambitie van 100% opleiden in de opleidingsscholen en de toetreding van nieuwe scholen en instituten binnen de partnerschappen, maar ook met het bestuursakkoord 'Flexibilisering van de lerarenopleidingen' en daarmee de roep om meer maatwerk, worden partnerschappen voor Samen Opleiden uitgedaagd om opnieuw indringend te kijken naar de leeromgeving die de opleidingsschool is.

Belangrijke vragen daarbij zijn of de bestaande opleidings- en begeleidingsprogramma's nog passen bij de huidige ontwikkelingen en als dat niet meer zo is, welke aanpassingen dan nodig zijn.

Om die vragen goed te beantwoorden is het van belang dat de partners binnen samen opleiden over de grenzen van het eigen instituut en de eigen school heen samenwerken, zowel bij het ontwerp en de ontwikkeling van die leeromgeving, als bij de uitvoering daarvan. Dit is niet altijd een makkelijke opgave. Het ontwerpmodel voor een hybride leeromgeving van Zitter & Hoeve kan hierbij ondersteunend zijn.

Binnen Samen Opleiden | AOSL wordt dit ontwerpmodel in de komende tijd ingezet als hulpmiddel bij het herontwerp en de doorontwikkeling van deze leeromgeving. Binnen AOS Noordoost-Brabant wordt het model al gebruikt in de uitvoering.

In dit artikel beschrijven we het model van Zitter & Hoeve als ontwerpmodel voor een hybride leeromgeving, verkennen we de verschillende toepassingsmogelijkheden die het model in onze ogen biedt en beschrijven we de praktijkervaring van AOS Noordoost-Brabant in de uitvoeringsfase. We starten met een korte beschrijving van de hybride leeromgeving in de context van Samen Opleiden.

De concrete ervaringen met het model in de fase van herontwerp en doorontwikkeling beschrijven we in een volgend artikel.

De hybride leeromgeving van Samen Opleiden

Een belangrijke uitdaging voor het beroepsonderwijs is de verbinding tussen de schoolse context van het opleidingsinstituut en de beroepspraktijk. Uit onderzoek blijkt dat er vaak een kloof bestaat tussen wat er aan leerinhoud wordt aangeboden en wat er van competente beroepsbeoefenaars wordt gevraagd in een steeds complexere wereld (Baartman & De Bruijn, 2011).

Het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve als hulpmiddel in de verschillende fases van doorontwikkeling van het werkplekleren.

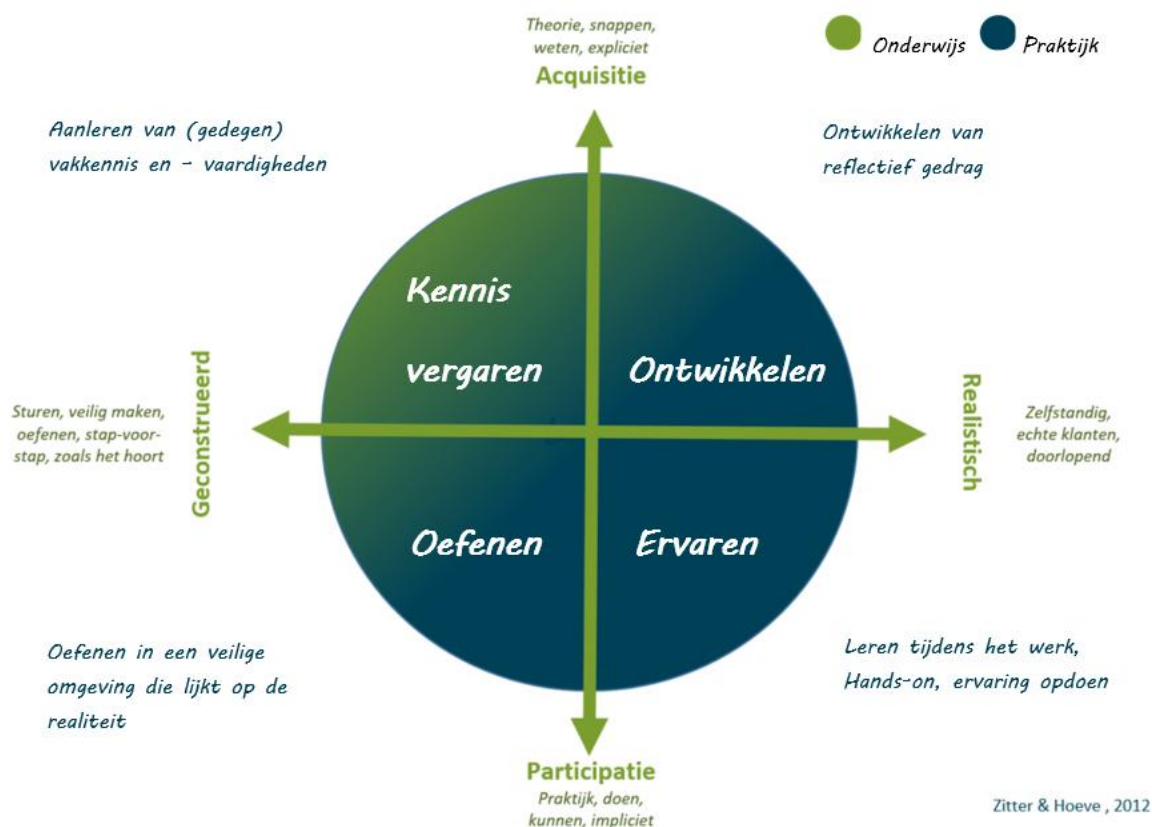
Om de transitie naar de beroepspraktijk beter te faciliteren is de afgelopen jaren in het veld van het middelbare beroepsonderwijs geïnvesteerd in de ontwikkeling van hybride leeromgevingen. Dit zijn omgevingen waarin het leren van de student binnen een schoolse context met de authentieke beroepspraktijk wordt verweven. Door deze verwevenheid ontstaat samenhang waardoor studenten een geïntegreerde kennisbasis kunnen ontwikkelen (Zitter & Hoeve, 2016).

Dit sluit aan bij de beschrijving van de leeromgeving zoals deze onder andere bij waarborg 2 in het nieuwe kwaliteitskader 'Samen Opleiden & Inductie' is opgenomen. Daarin staat dat het partnerschap op basis van de visie op het leren van de leraar een samenhangende en consistente leeromgeving realiseert. Een leeromgeving die (aankomende) leraren ondersteunt in hun leer- en ontwikkelproces als professional, waarbij sprake is van een gezamenlijke verantwoordelijkheid, een verbinding tussen theorie en praktijk, en samenhang en verbinding tussen het leren op het opleidingsinstituut en op de werkplek (Kwaliteitskader Samen Opleiden & Inductie, 2021, p. 15). Daarmee is de ontwikkeling van hybride leeromgevingen ook voor lerarenopleidingen, zowel hbo als universitair, van belang.

Een model voor het ontwerpen van een hybride leeromgeving

Het ontwerp van een hybride leeromgeving is complexer dan het ontwerp van een eenvoudige leeromgeving, omdat de context wordt verbreed en zich uitbreidt tot de werkplek (Zitter & Hoeve, 2013). Het is dan noodzakelijk om de leeromgeving in afstemming met de partners te ontwerpen en alle verschillende elementen en perspectieven op elkaar af te stemmen tot een samenhangend geheel.

Het ontwerpmodel voor een hybride leeromgeving van Zitter & Hoeve kan hierbij ondersteuning bieden (zie figuur 1). Dit model geeft inzicht in de verschillende contexten waarbinnen geleerd kan worden en helpt ons om die leeromgeving bewust en in onderlinge samenwerking vorm te geven.

Figuur 1. Ontwerpmodel voor een hybride leeromgeving

Twee dimensies

Het model onderscheidt twee dimensies. De ene dimensie (de verticale as) beweegt tussen twee uiterste vormen van leren: acquisitie en participatie. Acquisitie, oftewel verwerving, gaat over weten en snappen. Het gaat om het aanleren van theorie, het verwerven van expliciete kennis. Aan de andere kant van deze dimensie staat participatie, oftewel deelneming.

De tweede dimensie (de horizontale as) beweegt tussen twee uiterste contexten waarin kan worden geleerd: geconstrueerde of realistische omstandigheden. In geconstrueerde omstandigheden gaat het om nagebootste situaties uit de praktijk. Het gaat dan bijvoorbeeld om leren in trainingsruimtes, oefensituaties of simulaties. Het andere uiterste is de realistische context. Hierin gaat het om leren tijdens het uitvoeren van het echte beroepsproces, ofwel leren terwijl er in de praktijk wordt gewerkt.

Vier kwadranten

Het combineren van deze twee dimensies levert vier kwadranten op met daarin een onderscheid in kennis vergaren, oefenen, ontwikkelen en ervaren. Een

Het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve als hulpmiddel in de verschillende fases van doorontwikkeling van het werkpleklernen.

leeromgeving kan pas hybride worden genoemd als alle vier de kwadranten zijn vormgegeven en op elkaar zijn afgestemd zodat dit door de lerende wordt ervaren als een samenhangend geheel (Zitter & Hoeve, 2012).

In het kwadrant 'ervaren' vinden we het echte werkproces terug. Hier wordt vooral geleerd door het uitvoeren van echte beroepstaken. In het kwadrant 'ontwikkelen' staat het verwerven van expliciete praktijkkennis centraal. Hier wordt reflectief gedrag ontwikkeld bijvoorbeeld door kritisch te reflecteren op praktijksituaties en het expliciet maken van kennis die wordt ontwikkeld tijdens het werken. Het kwadrant 'kennis vergaren' gaat over kennisoverdracht en het verwerven van kennis en vaardigheden in een schoolse setting. Het kwadrant 'oefenen' richt zich op oefensituaties, gestructureerde opdrachten of simulaties (Zitter & Hoeve, 2016).

De verschillende toepassingen

Zoals beschreven in de introductie hebben de genoemde ontwikkelingen rond het Samen Opleiden ook invloed op de opleidings- en begeleidingsprogramma's. Dit leidt tot vraagstukken bij zowel het (her-)ontwerpen, als bij de (door-)ontwikkeling en de uitvoering daarvan, waarbij betrokkenen voortdurend moeten schakelen tussen inhoud en proces. Goede afstemming tussen de partners van het partnerschap is dan van belang; het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve kan hierbij een waardevol hulpmiddel kan zijn. Onderstaand schetsen we verschillende toepassingen van het model waarbij we onderscheid maken tussen de ontwerpfase, de ontwikkelfase en de uitvoeringsfase van deze (ver)nieuw(d)e leeromgeving.

In de *ontwerpfase* van opleidings- en begeleidingsprogramma's geven de vier kwadranten in het model de ontwerpers handvatten om de leerinhouden, leeractiviteiten en leercontexten te ordenen en op elkaar af te stemmen. Door deze te inventariseren en te plaatsen in de kwadranten en waar nodig aan te vullen kom je samen tot een rijk afgewogen palet van leerervaringen voor de student.

Dit sluit aan bij waarborg 2 van het kwaliteitskader: *"Het ontwerp bevat een variëteit aan leeractiviteiten die het leren van de diverse aspecten van het beroep van leraar optimaal stimuleren."*

In de *ontwikkelfase* bieden de gevulde kwadranten in het model een houvast in de dialoog over de organisatie van de uitvoering. In deze fase gaan de partners van het partnerschap op zoek naar antwoord op vragen als 'Hoe creëren we de optimale context voor werkplekleren?', 'Wie doet hierin wat?' en 'En hoe kunnen we over de grenzen van onze eigen organisatie heen samen werken?'

Het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve als hulpmiddel in de verschillende fases van doorontwikkeling van het werkplekleren.

In de *uitvoeringsfase* bieden de gevulde kwadranten in het model aanknopingspunten voor het samenstellen van een menukaart voor de student die op basis van zijn individuele leerdoelen een gefundeerde keuze maakt uit de diversiteit van leeractiviteiten. Dit gebeurt in zorgvuldige afstemming binnen de zogenaamde 'gouden driehoek' met de instituutsopleider en schoolopleider c.q. werkplekbegeleider (Timmermans & Kroeze, 2019).

In onderstaande matrix wordt schematisch weergegeven wanneer het model van toepassing kan zijn en voor wie op dat moment.

Fase	Een antwoord op de vraag...	Met wie	Dit draagt bij aan een ...
<i>Ontwerp-fase</i>	Wat zijn de nieuwe ontwerpprincipes en hoe ziet het (ver)nieuw(d)e opleidings- en begeleidings-programma er dan uit?	Ontwerpers van (ver)nieuw(d)e leeromgevingen en opleidings- en begeleidingsprogramma's	consistente leeromgeving met inhoudelijke en opleidings-didactische afstemming
<i>Ontwikkel-fase</i>	Wie doet daarin wat, wanneer en hoe?	Uitvoerders van opleidings- en begeleidingsprogramma's	goede organisatie
<i>Uitvoerings-fase</i>	Met welke leerinhouden en in welke context gaat de student aan de slag?	De gouden driehoek (student, instituutsopleider, schoolopleider/werkplek-begeleider) aangevuld met experts uit de beroepscontext	maatwerk voor de student

Het model in de praktijk van het samen opleiden: een voorbeeld van toepassing in de uitvoeringsfase

Binnen AOS Noordoost-Brabant hebben betrokken partners gezamenlijk opleidings- en begeleidingsprogramma's ontworpen voor alle studenten binnen deze opleidingsschool. Studenten voeren in de opleidingsschool leeractiviteiten

Het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve als hulpmiddel in de verschillende fases van doorontwikkeling van het werkpleklernen.

uit die passen bij de persoonlijke leerdoelen en die leiden tot de daarbij horende leeropbrengsten. Dat vraagt voortdurend afstemming over het ontwerp, de ontwikkeling en de uitvoering van de leertrajecten tussen alle betrokkenen bij het samen opleiden.

Het model van de hybride leeromgeving van Zitter & Hoeve is hierbij een belangrijk hulpmiddel. Bovendien is het model in de uitvoering verhelderend voor de rol die opleiders, werkplekbegeleiders en andere experts uit de praktijk hebben.

Iedere student voert aan het begin van zijn leertraject in deze opleidingsschool een startgesprek. Daarin stippelt hij in een driehoeksgesprek samen met zijn instituutsopleider en werkplekbegeleider/schoolopleider (aangeduid als 'de gouden driehoek') zijn leerroute uit. In het gesprek ontspint zich de leervraag met de leerdoelen die leidend zijn voor de leerroute en wordt gezocht naar de leermogelijkheden voor de student om praktijkervaringen op te doen die aansluiten bij zijn leervraag. De gesprekspartners putten daarvoor uit het kwadrant 'ervaren' en leggen de verbinding met het kwadrant 'kennis vergaren'. De schoolopleider sluit hierop aan door de student in leersituaties te brengen waar hij samen met anderen zijn leervraag expliciteert, erop reflecteert of herformuleert. Deze leeractiviteit past in het kwadrant 'ontwikkelen'. De instituutsopleider legt het accent op het kwadrant linksboven, omdat daarin de relatie wordt gelegd met de kennisbasis en de beroepsvaardigheden die de student in de vorm van leeruitkomsten moet kunnen aantonen. Het kwadrant 'oefenen' biedt de studenten de mogelijkheid te oefenen, bijvoorbeeld met leerlingacteurs of medestudenten. De volgorde waarin een student de kwadrantencyclus doorloopt kan per persoon verschillen.

De student en het model van Zitter & Hoeve

We beschrijven aan de hand van de leerroute die Gijs doorliep in 2020-2021 hoe hij leeractiviteiten heeft ondernomen die passen binnen de vier kwadranten in het model Zitter & Hoeve en hoe hij hierbij is ondersteund en gestimuleerd door opleiders en begeleiders. Gijs is een hbo-student in hoofdfase 2 van zijn opleiding tot leraar.

In de hoofdfase staan twee thema's centraal:

1. Het creëren van een veilig en stimulerend leerklimaat voor de leerlingen;
 2. Het afstemmen van het professionele handelen op de individuele leerling.
- Deze thema's zijn verbonden met leeruitkomsten die de studenten moeten gaan aantonen.

Het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve als hulpmiddel in de verschillende fases van doorontwikkeling van het werkplekleren.

Iedere student formuleert rond deze thema's persoonlijke leervragen waarin hij eerdere ervaringen meeneemt.

Gijs startte vanuit het driehoeksgesprek met zijn schoolopleider en instituutsopleider met de leervraag: *"Hoe krijg ik inzicht in de ondersteuning die leerlingen van mij vragen en welke begeleiding biedt het ondersteuningsteam aan leerlingen die hulp nodig hebben?"*

Met elkaar en Gijs als regisseur, is een route uitgestippeld om te werken aan deze leervraag, daarbij gebruik makend van alle mogelijkheden binnen de opleidingsschool.

De leerroute van Gijs begon met het leren in de praktijk (kwadrant 'ervaren') door in de klas waarvoor hij ook het onderwijs zou gaan verzorgen de leerlingen te observeren. Hij ging zich verder verdiepen in twee leerlingen die zijn bijzondere aandacht trokken en legde zijn observaties naast de inzichten van de werkplekbegeleider (kwadrant 'ontwikkelen'). Zo kwam hij tot eerste aanwijzingen voor zijn handelen richting deze leerlingen. Op een van de inspiratiemiddagen die in de opleidingsschool schooloverstijgend worden georganiseerd, koos Gijs voor een workshop over zorgsystemen op school. Daarin had hij de mogelijkheid om in gesprek te gaan met leerlingen die wat betreft ondersteuningsbehoeften leken op één van de leerlingen die hem in zijn 'eigen' klas waren opgevallen (kwadrant 'oefenen'). Zijn eigen ervaringen in de klas, zijn aangescherpte observaties, de informatie en inzichten opgedaan tijdens de workshop boden hem verschillende perspectieven.

Deze is hij verder gaan onderzoeken door zich te verdiepen in de literatuur, waarvoor hij vanuit de lerarenopleiding aanwijzingen en colleges kreeg (kwadrant 'kennis vergaren'). Bovendien wilde hij in gesprek met experts uit de school, onder andere de zorgcoördinator en de mentor, die hem verder konden brengen. Deze gesprekken zijn voorbereid in de groepsbijeenkomsten, die de opleiders met studenten organiseren. Gijs oefende zo samen met collega's in opleiding hoe hij gedurende de gesprekken met experts zijn doelen duidelijk voor ogen kon blijven houden en hoe hij kon doorvragen (kwadrant 'oefenen'). Dit deel van zijn leerroute leverde Gijs tal van aanwijzingen op voor zijn pedagogische en didactische aanpak die hij ging toepassen in zijn lessen (kwadrant 'ervaren'). Het besef ontstond dat hij vanuit zijn pedagogische rol leerlingen ook zou moeten kunnen gaan coachen. Dit leidde tot een nieuwe leervraag: *"Op welke manier voer ik een coachingsgesprek met leerlingen?"*

Tijdens een tweede inspiratiemiddag koos hij onder andere voor de workshop 'Coachende gesprekken' om zo te leren over dit type gesprekken en om experts aan het werk te zien. Met deze verkregen inzichten, verrijkt met kennis uit

literatuur (kwadrant 'kennis vergaren'), heeft hij tijdens een werkbijeenkomst samen met collega's in opleiding een coachingsgesprek voorbereid (kwadrant 'oefenen').

Na het coachingsgesprek met zijn leerlingen heeft Gijs in groepsbijeenkomsten en met zijn werkplekbegeleider gereflecteerd op het coachingsgesprek en op alles wat hij ten aanzien van zijn leervraag heeft opgehaald aan theorie, inzichten van experts en van collega's in opleiding (kwadrant 'ontwikkelen'). Hij is tot het inzicht gekomen dat hij zijn leerlingen meer autonomie zou willen bieden. Hij wil zijn lessen voortaan anders vormgeven door leerlingen keuzemogelijkheden te bieden en te variëren in werkvormen. Een ander belangrijk inzicht was dat hij tijdens de les zelf minder aan het woord wilde zijn en dat hij de leerlingen actiever bij de les wilde betrekken. Hij merkte dat dit werkte (kwadrant 'ervaren'). Uit evaluaties bleek hem dat hij daar steeds beter in slaagde. En vervolgens ontstond zich weer een nieuwe leervraag (kwadrant 'ontwikkelen').

Samen verder

Bovenstaand praktijkvoorbeeld laat zien hoe binnen AOS Noordoost-Brabant het model van Zitter & Hoeve in de uitvoeringsfase is toegepast. Gijs heeft, uitgaande van zijn leerdoelen, gebruik gemaakt van een diversiteit aan leermogelijkheden vanuit de vier kwadranten van het model. Zijn opleiders en werkplekbegeleiders zijn gedurende zijn leertraject steeds met elkaar in verbinding geweest. Hierdoor dragen zij stevig bij aan een consistente leeromgeving, waarbij de kloof tussen het leren op het instituut en in de beroepspraktijk steeds kleiner wordt.

Deze werkwijze wordt zowel vanuit het perspectief van de student als dat van het partnerschap geëvalueerd. Alle betrokkenen bij samen opleiden moeten deze werkwijze namelijk onderschrijven en kunnen vertalen naar hun eigen rolopvatting.

Dit vraagt een bredere betrokkenheid van collega's bij samen opleiden, over de grenzen van de eigen organisatie heen werken en vertrouwen in de expertise van de ander.

Gezien het nieuwe kwaliteitskader en de groeiambitie (100% samen opleiden) zullen veel partnerschappen hun leeromgeving en bestaande opleidings- en begeleidingsprogramma's gaan herijken en tegen deze uitdaging aanlopen. Zoals gezegd kan het model van Zitter & Hoeve dan helpend zijn, zowel in de (her)ontwerp-, ontwikkel- als in de uitvoeringsfase. Hier samen aan werken is een rijke vorm van professionalisering.

Het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve als hulpmiddel in de verschillende fases van doorontwikkeling van het werkplekleren.

Over de concrete ervaringen met dit model in de ontwerp- en ontwikkelfase schrijven we graag in een volgend artikel.

Corry Kocken-van Acht

Drs. Corry Kocken-van Acht is programmadirecteur van AOS Noordoost-Brabant en van AOS- Zuidoost-Brabant. Het partnerschap in Noordoost-Brabant is vanaf het allereerste begin van het concept opleidingsscholen actief in het samen opleiden. Het partnerschap Zuidoost-Brabant is sinds 2019 erkend. Bij beide partnerschappen is ze sinds aanvang ervan betrokken.

c.kocken@aos-oostbrabant.nl

Colette van den Heuvel

Colette van den Heuvel is programmamanager van Samen Opleiden | AOSL. Een partnerschap voor voorgezet onderwijs in Limburg dat, door verouderde werkwijzen en groei, nu in de her-ijkingsfase zit. Zij is sinds 2018 programmamanager en combineert deze rol op dit moment met de rol van NPO@Limburg-kwartiermaker.

cvandenheuvel@aosl.nl

Referenties

Baartman, L.K.J., & De Bruijn, E. (2011). Integrating knowledge, skills and attitudes: Conceptualizing learning processes towards vocational competence. *Educational Research Review*, 6, 125-134.

Kwaliteitskader Samen Opleiden & Inductie (2021). Platform Samen Opleiden & Professionaliseren. Geraadpleegd op 09-09-2022, van <https://www.platformsamenoopleiden.nl/wp-content/uploads/2022/01/Kwaliteitskader-Samen-Opleiden-en-Inductie-en-werkwijze-peer-review-2.pdf>.

Timmermans, M. & Kroeze, C. (2019). Een samenhangend curriculum ontwerpen in de driehoek. Platform Samen Opleiden. <https://www.platformsamenoopleiden.nl/wp-content/uploads/2019/10/Een-samenhangend-curriculum-ontwerpen-in-de-driehoek.pdf>

Zitter, I., & Hoeve, A. (2012). *Hybride leeromgevingen. Het verweven van leer- en werkprocessen*. Expertisecentrum Beroepsonderwijs

Het ontwerpmodel van Zitter & Hoeve als hulpmiddel in de verschillende fases van doorontwikkeling van het werkplekleren.

Zitter, I., & Hoeve, A., m.m.v. Aalsma, E. (2016). *Van losse ingrediënten naar een smakelijk gerecht*. Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
<https://ecbo.nl/onderzoekpublicatie/van-losse-ingredienten-naar-smakelijk-gerecht/>